

PRVNÍ ŽENA V KAROLINU

Marie BAHENSKÁ

Masarykův ústav a Archiv Akademie věd ČR, v.v.i.

Gabčíkova 2362/10

182 00, Praha 8

Česká republika

bahenska@mua.cas.cz

WOS Researcher ID: G-6262-2014

BAHENSKÁ, Marie. The first woman in Carolinum. In *Studia Historica Nitriensia*, 2021, vol. 25, no. 2, pp. 453-465, ISSN 1338-7219, DOI: 10.17846/SHN.2021.25.2.453-465.

The paper deals with the life and professional destinies of Marie Zdeňka Baborová (1877 – 1937), the first Czech woman-doctor of philosophy. It summarizes basic informations about the possibilities of higher study of women in the Czech lands at the end of the 19th century and the beginning of the 20th century. It recalls the regulations that allowed women access to universities in the Austro-Hungarian monarchy. Using the example of Marie Zdeňka Baborová it demonstrates the problems that the first female students of the university had to face with during their studies and in building a scientific career.

Klíčová slova: české země; 19. a 20. století; ženy; studium; věda;

Keywords: Czech lands; 19th and 20th century; women; study; science;

Karolinum jako prostor pro slavnostní předávání univerzitních diplomů bylo až do roku 1901 výhradně mužským hájemstvím. Teprve před 120 lety, v červnu 1901, se tu za velkého zájmu tisku i veřejnosti konala promoce první ženy, absolventky české Filozofické fakulty Karlo-Ferdinandovy univerzity. Touto ženou byla čtyřiaadvacetiletá Marie Zdeňka Baborová.

Na následujících stránkách představíme její životní příběh, který můžeme chápat jako typický pro první generaci vysokoškoláček. Lze na něm doložit obtíže, které dívky provázely při jejich snaze studovat, význam rodinného zázemí, dobovou společenskou atmosféru a reflektování snah o přístup na univerzitu. Z pramenů institucionální provenience, především ministerských vyhlášek a nařízení, můžeme sledovat kroky, díky nimž se brány alespoň některých fakult postupně otevíraly ženám. Prameny osobní, zejména paměti a korespondence bojovnic za rovný přístup žen ke studiu, pak ilustrují postoje veřejnosti vůči vyššímu dívčímu vzdělání.

Co předcházelo? Úsilí o přístup žen na univerzitu má v českých zemích kořeny už na počátku devadesátých let 19. století a je spojeno především s neutuchající aktivitou a odvahou Elišky Krásnohorské. Ta dokázala získat pro myšlenku vyššího studia žen příznivce mezi poslanci poslanecké sněmovny říšské rady ve Vídni (mj. Karel Adámek, Tomáš Garrigue Masaryk), zajistit dostatečné množství podpisů pod peticemi za dívčí studium, a tak prosadit založení prvního dívčího gymnázia ve střední Evropě.¹ Musela se ovšem vyrovnávat také s četnými odpůrci této myšlenky a překonávat jejich leckdy ostré osobní útoky: „... nalezlo se i dost zaprputilých nepřítelů i v samých kruzích inteligence našinské, pohříchu i z učitelstva. Tak na příklad i učitel státního ústavu pro vzdělávání učitelek dr. Hrys, potkav mě na nábreží, zastavil mě, a zvedaje ruku... věstil mně: „Bůh vás bude trestati za hřích proti zákonům jeho odvčným. Setrváte-li při tom znemravňování českých dívek, nemine vás prokletí!“ – A ctihodná, dobrodružná, obstarožná paní Pervolfová, matka... dvou pražských, vážených učitelek, přeběhla chvatně od paláce Lažanského k Národnímu divadlu,... aby mi řekla: „Musím vás napomenouti, slečno!... přivoláváte na sebe trest, a Bůh vás musí trestat, i budete potrestána, dočkáme se toho, však uvidíte!“ A hrozila mi rukou tak, až se lidé s podivem na nás ohlíželi.“² Vzdělávání žen na úrovni gymnázií a univerzit tehdy ani zdaleka nebylo samozřejmostí.

Většina veřejnosti naopak zastávala názor, že vzdělání ženy má směřovat k jejímu tradičnímu poslání, tj. řádné péči o rodinu a domácnost, že studium dívek je na úkor jejich půvabu a ženskosti a neodpovídá ani jejich duševním a fyzickým schopnostem a předpokladům. Citujme jeden z mnoha příkladů: „... každé vychování, jež vzdaluje ženu od vlastního jejího povolání, od života rodinného, jest hříchem proti přírodě... Vychovat dívky v řádné členy společnosti lidské a především svého národa, býti muži laskavou, věrnou a něžnou pomocnicí, toť úkol řádné ženy a čím více je žena skutečně vzdělanou, tím lépe dovede dostát tomuto úkolu a tím větší uspokojení nalezne v jeho konání... dejte našim dívkám vzdělání co nejlepší, ale nechať vzdělání to má na zřeteli především vlastní a jediný úkol ženy: život rodinný.“³ Kritický postoj k ženskému studiu otevřeně a trvale

Obr. 1. Portrét Marie Zdeňky Baborové.
Zdroj: Městské muzeum Čelákovice,
pozůstalost Marie Baborové-Čihákové,
č. př. 63/66, H62402.

¹ KRÁSNOHORSKÁ, Eliška. Výbor z díla II. Studie, kritiky, paměti. Praha, 1956, s. 483–495 (kapitola Boj za vyšší dívčí školu). Srovnej též BAHENSKÁ, Marie – HECZKOVÁ, Libuše – MUSILOVÁ, Dana. Iluze spásy. České feministické myšlení 19. a 20. století. České Budějovice, 2011, s. 140–144.

² KRÁSNOHORSKÁ, Výbor z díla II, s. 489–490.

³ Národní listy, 19. 1. 1892, s. 1, Žena vzdělaná či učená?

prezentovali ve svých knihách např. známí lékaři Eduard Albert⁴ nebo Theodor von Bischoff.⁵ Poukazovali zejména na jeho negativní společenské, zdravotní i ekonomické důsledky. Podobné názory se pravidelně objevovaly i v dobovém tisku, a to ještě na počátku 20. století: „Nehledíme-li k abnormitám, za jakéž dlužno považovati zálibu ženy k studiu vysokému z pouhé vědychtivosti a záliby až – hysterie, musí se považovati nával studentek k studiu lékařství za příkaz hořkého vyhledávání chleba, to jest ženské studentky budou z pravidla tou tříští proudu, který se nevešel do širokého řečiště manželství, jediného přirozeného povolání ženy.“⁶

Ženy měly sice možnost vystudovat v zahraničí (z evropských zemí umožnily ženám přístup na univerzity od začátku šedesátých let 19. století Švýcarsko a Francie), avšak diplomy z cizích univerzit se v Rakousko-Uhersku neuznávaly. Nostrifikace byla možná teprve od roku 1896,⁷ šlo navíc o proces velmi složitý a zdoluhavý. Jeho kritici poukazovali na skutečnost, že nejde o prosté úřední ověření diplomu, ale nové skládání všech dříve absolvovaných zkoušek, včetně závěrečných.⁸ To bylo důvodem minimálního zájmu o nostrifikaci. Roku 1897 ji ve Vídni podstoupila jako první žena v monarchii Gabriele von Possanner, která získala lékařský titul o čtyři roky dříve v Curychu. Po opětovném složení 21 zkoušek a tří rigoróz byla promována na vídeňské univerzitě doktorkou všeobecného lékařství.⁹ V Čechách o nostrifikaci svých diplomů neusilovaly, respektive nesplňovaly zákonem stanovené podmínky Bohuslava Kecková ani Anna Bayerová, první Češky, které na začátku osmdesátých let 19. století dokončily studium medicíny na univerzitě v Curychu. Kecková přitom žádala profesorský sbor lékařské fakulty v Praze už v roce 1882, rok po dokončení studia, o povolení provozovat v Rakousku lékařskou praxi.¹⁰ Její žádost byla postoupena k rozhodnutí ministerstvu kultu a vyučování do Vídně, které ji zamítlo s odvoláním „na zdravotní předpisy, dle nichž mohou v Rakousku jen mužští lékaři připuštěni býti k provozování praxe“.¹¹ Další pokus už Kecková neučinila a vě-

⁴ ALBERT, Eduard. *Die Frauen und das Studium der Medicin*. Wien, 1895, 37 s. (zejména přemluva knihy).

⁵ von BISCHOFF, Theodor Ludwig Wilhelm. *Das Studium und die Ausübung der Medicin durch Frauen*. München, 1872, 56 s.

⁶ Národní politika, 16. 9. 1900, Doktorky a lékárnice; citováno dle: Archiv Národního muzea – Archiv Náprstkova muzea, Praha, Sbírka Scrap-books, kniha Ženská otázka, č. 17, s. 103–104. Srovnej též Hlas národa, 22. 9. 1900, Vážná otázka o budoucnosti ženských lékařek; citováno dle: Archiv Národního muzea – Archiv Náprstkova muzea, Praha, Sbírka Scrap-books, kniha Ženská otázka, č. 17, s. 104.

⁷ Reichsgesetzblatt 1896, Gesetz Nr. 45, Verordnung des Ministers für Kultus und Unterricht vom 19. 3. 1896.

⁸ Viz např. Hlas národa, 2. 4. 1896, Doktorky lékařství. Citováno dle: Archiv Národního muzea – Archiv Náprstkova muzea, Praha, sbírka Scrap-books, kniha Ženská otázka, č. 12, s. 318–319.

⁹ Podrobně viz STERN, Marcella. Gabriele Possanner von Ehrenthal, die erste an der Universität Wien promovierte Frau. In HEINDL, Waltraud – TICHY, Marina (Hg.). „Durch Erkenntnis zu Freiheit und Glück...“ Frauen an der Universität Wien (ab 1897). Wien, 1990, s. 189–219.

¹⁰ Pražský týdeník, 12. 11. 1882, Ženský doktor lékařství. Citováno dle: Archiv Národního muzea – Archiv Náprstkova muzea, Praha, Sbírka Scrap-books, kniha Ženská otázka, č. 13, s. 288.

¹¹ Pražský týdeník, 19. 11. 1882, Ženský doktor. Citováno dle: Archiv Národního muzea – Archiv Náprstkova muzea, Praha, sbírka Scrap-books, kniha Ženská otázka, č. 13, s. 288.

novala se pouze práci porodní asistentky. V případě Bayerové byla problémem chybějící maturitní zkouška složená na domácím gymnáziu, jedna z podmínek nostrifikace.¹²

Cesta od založení dívčího gymnázia k přijetí na univerzitu byla přitom v porovnání s ostatními cíli českého ženského hnutí relativně krátká, trvala pouhých sedm let. První dívčí gymnázium Minerva bylo založeno v Praze roku 1890 stejnojmenným spolkem, díky již zmíněné Elišce Krásnohorské.¹³ Studentky prvního ročníku maturovaly roku 1895 na pražském Akademickém gymnáziu (Minerva v té době neměla právo veřejnosti, tedy právo garantovat svým studentkám státem uznávanou maturitní zkoušku), tehdy ještě bez možnosti pokračovat ve studiu na univerzitě. Složením maturity tak dosáhly pomyslného stropu svého vzdělání.

Toužebně očekávanou změnu přinesla vyhláška ministerstva kultu a vyučování z roku 1897, která umožňovala ženám zápis na filozofické fakulty rakouských univerzit už ne jako pouhým hospitantkám, ale jakožto řádným nebo mimořádným studentkám. Ministerská vyhláška povolující ženám studium na filozofických fakultách rakouských univerzit byla vydána 23. března 1897.¹⁴ Stanovené podmínky zápisu byly podle příslušných paragrafů shodné jako u mužů – tedy 18 let věku, rakouské státní občanství a složení maturitní zkoušky na státním gymnáziu. O přijetí, či naopak nepřijetí na fakultu rozhodoval děkan. Zápis žen byl povolen od akademického roku 1897/1898. Mezi prvními této možnosti využila a následně úspěšně složila státní zkoušky a obhájila disertační práci Marie Zdeňka Baborová. Jako první z absolventek Minervy tak připojila ke svému jménu titul doktorky filozofie, přesněji řečeno jeho nepřechylované verze, tedy doktora filozofie, jak dokládá její promoční oznámení.

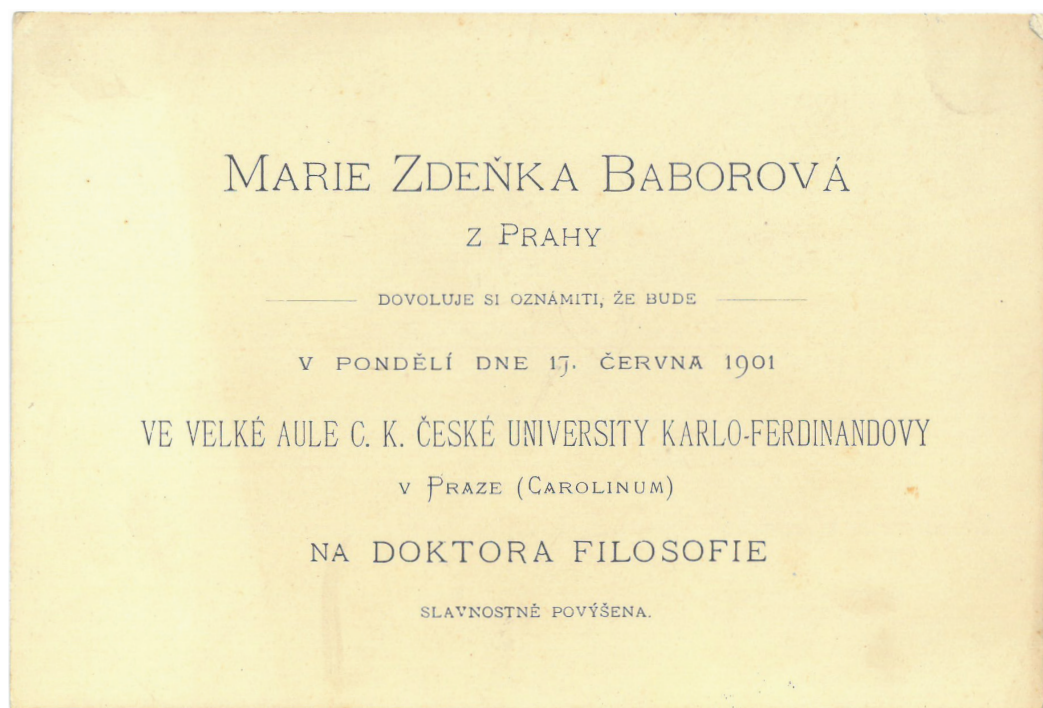
Doba studií

Na následujících řádcích budeme sledovat cestu, po které se Baborová ubírala k získání vysokoškolského titulu a po které vedla její další kariéra. Marie Zdeňka Baborová se narodila 17. ledna 1877 v učitelské rodině. Její otec Josef působil jako učitel na malostranské farní škole, poté řídící učitel v Jílovém u Prahy a nakonec v pražské Bubenči. Do obecné i měšťanské školy chodila na Starém Městě u sv. Jakuba.

¹² Reichsgesetzblatt 1896, Gesetz Nr. 45, Verordnung des Ministers für Kultus und Unterricht vom 19. 3. 1896., §1, bod c), jímž měla žadatelka prokázat, že „s úspěchem složila na tuzemském státním gymnasiu v ministerském nařízení ze dne 21. září 1878 č. 15.551, dotyčně v ministerském nařízení ze dne 9. března 1896 č. 1966 blíže označenou zkoušku (zkoušku zralosti)“. Podrobněji viz BAHENSKÁ, Marie. Žena v medicíně: Anna Bayerová. In VOŠAHLÍKOVÁ, Pavla – MARTÍNEK, Jiří a kol. Cesty k samostatnosti. Portréty žen v éře modernizace. Praha, 2010, s. 70–90.

¹³ KRÁSNOHORSKÁ, Výbor z díla II, s. 483–495; BAHENSKÁ – HECZKOVÁ – MUSILOVÁ, Iluze spásy, s. 140–144. K okolnostem založení gymnázia viz též HONZÁKOVÁ, Albína (ed.). Československé studentky let 1890–1930. Almanach na oslavu čtyřicátého výročí založení ženského studia Eliškou Krásnohorskou. Praha, 1930; nejnověji viz SEKYRKOVÁ, Milada (ed.). Minerva 1890–1936. Kronika prvního dívčího gymnázia v habsburské monarchii. Praha, 2016, 402 s.

¹⁴ Reichsgesetzblatt 1897, Gesetz Nr. 84, Verordnung des Ministers für Culstus und Unterricht vom 23. März 1897, betreffend der Zulassung von Frauen als ordentliche und ausserordentliche Hörerinnen an den philosophischen Facultäten der k. k. Universitäten.

Obr. 2. Promoční oznámení.

Zdroj: Městské muzeum Čelákovice, pozůstalost Marie Baborové-Čihákové, č. př. 65/66, H62413.

Ve studiích pokračovala na dívčím gymnáziu Spolku Minerva a své středoškolské vzdělání završila roku 1896 maturitní zkouškou na Akademickém gymnáziu v Praze. O povolení složit maturitu musela ovšem požádat ministerstvo kultu a vyučování,¹⁵ to její žádosti vyhovělo, a Baborová tak mohla jako externistka na uvedeném gymnáziu 14. července 1896 složit zkoušku dospělosti.¹⁶

Svůj zájem o další studium nijak neskrývala, už v roce 1895 se zapsala jako hospitantka na Karlo-Ferdinandovu univerzitu a na této nezáviděníhodné pozici setrvala čtyři semestry. Být hospitantkou znamenalo navštěvovat přednášky pouze se souhlasem příslušného vyučujícího, neměla nárok zapsat se do seznamu studentů a nemohla ani skládat zápočty nebo zkoušky. Po otevření univerzity ženám se však na základě přechozího dvouletého hospitování mohla zapsat rovnou do pátého semestru, a zkrátit si tím dobu řádného studia.

Řádnou studentkou filozofické fakulty na české univerzitě se stala hned po jejím zpřístupnění ženám, tedy od akademického roku 1897/1898. Zapsala si přednášky z biologie, zoologie a botaniky. K jejím vyučujícím patřili významní představitelé tehdejšího vědeckého světa, např. František Vejdovský, Ladislav Čelakovský, Jan Palacký, Vojtěch Šafařík nebo Antonín Frič, který její práci

¹⁵ Městské muzeum Čelákovice, pozůstalost Marie Zdeňky Baborové, č. přír. 1528, H62407, žádost o připuštění k maturitní zkoušce.

¹⁶ Městské muzeum Čelákovice, pozůstalost Marie Zdeňky Baborové, č. přír. 1529, H62408, sdělení ředitelství C. k. akademického gymnázia o možnosti složit jako externistka maturitní zkoušku, 13. 4. 1896.

Číslo 2

Vysvědčení

soukromé střední školy dívčí.

sr. Baborová Marie,

rodilá z Prahy v Lechách, náboženství Křesť.

žádka přípravné třídy soukromé české střední školy dívčí v Praze, obdržela
za první polouletí školního roku 18901. vysvědčení třídy první s vyjmenováním

Mravné chování: chvalitebné

Pilnost: vytrvalá

Prospěch v jednotlivých předmětech:

V náboženství	<u>výborný</u>	} <u>Mach</u>	
V jazyce latinském	<u>výborný</u>		
V jazyce řeckém	<u>výborný</u>		
V jazyce českém (jakožto vyučovací)	<u>výborný</u>		
V zeměpise a dějepise	<u>chvalitebný</u>	} <u>Jos. Vohrba.</u>	
V mathematice	<u>chvalitebný</u>		
V přírodopise ()	<u>o</u>	} <u>J. Gatt</u>	
V silozpytě	<u>chvalitebný</u>		
Ve filosofické propaedeutice	<u>o</u>	} <u>o</u>	
V předmětech volných	V jazyce německém	<u>výborný</u>	} <u>K. F. Jiroušek</u> <u>Paula Maternová</u> <u>o. d.</u>
	z vychovatelství	<u>výborný</u>	
	z zpěvu	<u>výborný</u>	

Vnější úprava prací písemných velmi uhlavná

Počet zameškaných hodin v učení vůbec 3 ; z nich neomluveno o

V Praze, dne 14. února 1891.

J. J. Jiroušek ředitel. J. J. Jiroušek k. z. předseda spol. „Minerva“ Mach třídní.

Stupnice známek.

Mravné chování:	chvalitebné	uspokojivé	zákonné	méně zákonné	nezákonné
Pilnost:	vytrvalá	náležitá	dostatečná	nestálá	nepatrná
Prospěch:	výborný	chvalitebný	dobrý	dostatečný	nedostatečný

TIŠKEM JOSEF. H. VALMELA V PRAZE. 28384

Obr. 3. Vysvědčení z gymnázia Minerva.

Zdroj: Městské muzeum Čelákovice, pozůstalost Marie Baborové-Čihákové, č. př. 1876, č. neg. 47/66, H62406.

v laboratoři zoologického ústavu ohodnotil jako „velmi pilnou a s prospěchem výborným“.¹⁷ Současně studovala zoologii a botaniku na filozofické fakultě německé univerzity v Praze u prof. Hatschka a stále jako hospitantka ještě navštěvovala přednášky prof. Rohona na české lékařské fakultě.¹⁸ Výjimečnost ženských studentek na univerzitě výmluvně ilustruje skupinová fotografie ze studijní vycházky geologického ústavu na Příbramsko v roce 1897, kde Baborovou jako jedinou ženu můžeme velmi snadno rozeznat.

Obr. 4. Studijní vycházka posluchačů geologického ústavu.

Zdroj: Městské muzeum Čelákovice, pozůstalost Marie Baborové-Čihákové, č. př. 62/66, H62401.

Jako u většiny prvních úspěšných studentek i v případě Baborové hrálo důležitou roli rodinné zázemí, které jí od dětství poskytovalo dobré podmínky k intelektuálnímu rozvoji. Její otec i starší bratr Josef Florián ji ve vzdělání od počátku podporovali. Otec jakožto učitel si na vzdělání obou svých dětí zakládal. Stejnou měrou se věnoval synovi i dceři a neváhal s jejím zapsáním na neprověřenou a rozporuplně vnímanou střední školu, jakou dívčí gymnázium tehdy bezesporu

¹⁷ Městské muzeum Čelákovice, pozůstalost Marie Zdeňky Baborové, č. přír. 1527, H62410, Vysvědčení laboratorní, 26. 4. 1898

¹⁸ Zápis žen jako řádných a mimořádných studentek na lékařské fakulty rakouských univerzit byl možný teprve od roku 1900. Viz Reichsgesetzblatt 1900, Gesetz Nr. 149, Verordnung des Ministers für Cultus und Unterricht im Einvernehmen mit dem Ministerium des Innern vom 3. September 1900, betreffend der Zulassung von Frauen zu den medicinischen Studien und zum Doctorate der gessamen Heilkunde.

bylo. Stejně důležité jako duchovní podpora bylo samozřejmě i hmotné zajištění. Materiální zabezpečení nadané studentce po celou dobu studií poskytoval její kmotr, strýc z otcovy strany, rada vrchního zemského soudu Alois Babor. Neméně významná byla podpora, kterou pro Baborovou v profesní i osobní rovině celoživotně představoval její bratr.

Josef Florián Babor (1872 – 1951) byl lékař, biolog, univerzitní profesor, filozof, malakolog, botanik a entomolog.¹⁹ Vystudoval Akademické gymnázium v Praze, maturoval v roce 1891, poté se zapsal na lékařskou fakultu. Studium medicíny ukončil symbolicky ve stejném roce, kdy se jeho sestra mohla zapsat na univerzitu, tedy roku 1897. Po absolvování univerzity se vydal na studijní cestu, navštívil Německo, Francii, Itálii, Velkou Británii, Nizozemí a Švýcarsko. Poté začal pracovat jako soukromý neurolog a psychiatr v Praze, od roku 1915 byl vojenským lékařem v Jindřichovicích, od roku 1919 v Praze, Košicích, později v Užhorodě a Trnavě, kde se stal roku 1922 přednostou vojenské psychiatrické léčebny. Se Slovenskem pak zůstal spjat až do konce života. Řadu let (1924 – 1943) působil na lékařské fakultě v Bratislavě jako profesor obecné biologie, přednášel systematickou zoologii a roku 1928 zde získal řádnou profesuru. V letech 1940 – 1947 byl zároveň profesorem systematické zoologie na přírodovědecké fakultě. Stal se předsedou mineralogicko-geologického a paleontologického odboru Slovenského vlastivědného muzea a později předsedou Přírodovědného odboru Slovenského národního muzea. Jako lékař se vedle neurologie zabýval i problémy hematologie, sarkolýzy a otázkami zánětů a účinky radioaktivity, byl průkopníkem radiobiologie na Slovensku. Zabýval se františkánskou spiritualitou, stal se členem třetího řádu sv. Františka a byl externím profesorem na františkánském Studium generale v Žilině. Věnoval se také otázkám mravní odpovědnosti vědců. Je autorem více než 250 odborných vědeckých a popularizačních prací z oblasti přírodních věd a filozofie. Spolupracoval se svou sestrou na Jandově Velkém ilustrovaném přírodopisu všech tří říší a heslech v Ottově slovníku naučném, přispěl i do Československé vlastivědy částí o fauně Slovenska.

Výjimečná promoce

Vysokoškolské vzdělání Baborová úspěšně završila roku 1901, jak dokládá zápis z univerzitní matriky.²⁰ V lednu obhájila disertační práci nazvanou O tukovém tělese Anthropodů, v dubnu složila rigorózum z filozofie u prof. Tomáše G. Masaryka a Františka Drtiny, v červnu ze zoologie, biologie a pedagogiky u prof. Jana Palackého a Františka Vejdovského. Následovala slavná a veřejností sledovaná promoce: „Staroslavná aula pražské univerzity nebyla dosud svědkem takové promoce, jaká se v ní konala dne 17. června 1901. Poprvé zavznělo v této síni až dosud nám neznámé a neobvyklé: virgo doctor, slečno doktore! Dáma, kte-

¹⁹ Podrobněji o něm viz např.: MUDr. Josef Florian Babor. Zborník Slovenského národného múzea – Prírodné vedy, vol. 23. Bratislava, 1977, s. 191–223; základní informace dostupné na internetu: https://sk.wikipedia.org/wiki/Jozef_Flori%C3%A1n_Babor?oldid=5915132

²⁰ Ústav dějin a archiv Univerzity Karlovy, Praha, Matrika doktorů české Karlo-Ferdinandovy univerzity II, 1900–1908, inv. č. 2, s. 648. Dostupné online: <https://is.cuni.cz/webapps/archiv/public/book/bo/1662070835117222/63/?lang=cs&pagenr2=648>

rá vynikající svým nadáním a neunavnou pílí dosáhla první doktorské hodnosti na naší universitě, jest slečna Marie Zdeňka Baborová.“²¹ Mezi hosty v Karolinu tehdy nechyběli např. Vladimír Srb (starosta měst pražských), František Ladislav Rieger, Jaroslav Vrchlický, Jan Gebauer, Antonín Randa nebo Charlotta Masaryková.

Průběh promoce byl v tisku popsán do nejmenších detailů, včetně projevu rektora Stupeckého, jenž „s důrazem připomněl, že slečna Baborová jest první ženou, která prošla branou universitní, jež byla ženám dosud uzavřena“.²² Pozornost byla věnována originální formulaci užité promotorem Vejvodským. Podle obvyklých pravidel nejprve absolventce zavěsil na krk zlatý řetěz, navlékl jí prsten a podal do ruky knihu. Následovat měla předepsaná slova „Accipe osculum sigum familiaritatis!“ (přijmi políbení, znamení důvěrného přátelství), ta byla však tentokrát nahrazena větou „Te collegam collega salutat“ (pozdravuji tě jako soudruh soudruha).²³ Zdůrazňovala se také výjimečnost této události s ohledem na české ženské hnutí, o vývoji ženské otázky a emancipačních snahách žen se ve svém projevu zmiňoval děkan Dvořák.

Baborová přečetla svou disertaci, následně „rychle a správně“ zodpověděla otázky resolventa děkana Woldřicha a byla promotorem vyzvána k poděkování. Ve svém projevu nezapomněla na nikoho, kdo jí na cestě za vysokoškolským titulem pomohl nebo provázal: „V latinské řeči děkovala slečna rektorovi, promotorovi a všem profesorům, česky pak nejdříve rodičům, jimž dojemnými slovy děkovala za všechnu lásku a podporu dále svému strýci radovi v. z. s. Aloisu Baborovi, jehož podporou jí bylo možno dostudovati, svému bratru dru Josefu Baborovi za morální podporu ve studiích, svým profesorům... paní Hlávkové a slovutné slečně Krásnohorské, kolegům akademikům, učitelkám, hodnostářům, kteříž slavnosti svou přítomností dodali lesku, a všem přítomným vůbec.“²⁴ Více než symbolický význam mělo jmenovité poděkování Elišce Krásnohorské, kterou generace prvních studentek takřka uctívala a nikdy nezapomínala svou vděčnost této ženě veřejně připomenout.

Pro představitelky ženského hnutí byl doktorát Baborové pochopitelně symbolem úspěchu a přesvědčivým důkazem, že dostanou-li ženy příležitost ke studiu, dokáží obstát mezi mužskou konkurencí. Promoce se proto zúčastnila řada známých ženských osobností – představitelky spolků, spisovatelky, učitelky. Zmiňme jmenovitě alespoň Josefu Náprstkovou, Terézu Novákovou, Věnceslavu Lužickou-Srbovou, své zástupkyně vyslaly Ústřední spolek českých žen, Minerva, Americký klub dam, Spolek učitelek. I tato rovina promoce si zasloužila pozornost tisku: „Neobvyklá tato slavnost způsobila ovšem rozruch zejména ve světě

²¹ První promoce české doktorky filosofie na pražské univerzitě. In Kalendář paní a dívek českých na rok 1902, roč. 15, Praha: nákladem J. Otty, 1902, s. 74. Srovnej též: Zlatá Praha, 1901, roč. 18, č. 35, s. 408.

²² První promoce české doktorky filosofie na pražské univerzitě. In Kalendář paní a dívek českých na rok 1902, roč. 15, Praha: nákladem J. Otty, 1902, s. 74.

²³ První promoce české doktorky filosofie na pražské univerzitě. In Kalendář paní a dívek českých na rok 1902, roč. 15, Praha: nákladem J. Otty, 1902, s. 75.

²⁴ První promoce české doktorky filosofie na pražské univerzitě. In Kalendář paní a dívek českých na rok 1902, roč. 15, Praha: nákladem J. Otty, 1902, s. 76.

dámském, a proto není divu, že prostorná síň auly byla obecenstvem, zvláště dámami přeplněna. Mnoho dam však se do auly již nedostalo a bylo nuceno spokojiti se s místem na chodbě. A ze všech jejich očí bylo lze čísti chloubu: to jest naše příslušnice – žena – která dnes bude promována. A podivno, že tento pocit pýchy pociťovaly nejen kruhy ženské intelligence, ale i ty, o nichž by se toho nikdo nenadál, ženy prosté, které se sice do auly netlačily, ale za to v přehojném počtu očekávaly před budovou, až slečna-doktor vyjde, aby ji mohly pozdraviti.“²⁵

Vědecká kariéra a rodinný život

Po úspěšném absolvování univerzity se Marie Zdeňka Baborová rozhodla setrvat v akademickém prostředí a věnovat se vědecké práci. Pracovala jako asistentka v Ústavu pro zoologii, srovnávací anatomii a embryologii Univerzity Karlovy, věnovala se studiu hmyzu. Přispívala do Ottova slovníku naučného, je autorkou 41 hesel podepisovaných zkratkou MBbr.²⁶ Roku 1902 vydala svou disertaci nazvanou *Úvod k studiu o tukovém tělese členovců*.²⁷

Podnikla několik zahraničních studijních cest, mj. do Vídně, Mnichova, Curychu nebo Paříže a už v roce 1901, tedy bezprostředně po promoci, dokonce přednášela na V. mezinárodním zoologickém kongresu v Berlíně.

Předěl v kariéře Baborové přišel po sňatku. Na rozdíl od většiny svých vrstevnic z první generace vysokošolaček totiž nerezignovala na manželství a rodinný život. V roce 1903 se provdala za Stanislava Čiháka (1874 – 1937), ředitele První diskontní společnosti v Praze a spolumajitele továrny na hospodářské stroje v Čelákovících. Následovalo sice stěhování mimo Prahu, nicméně paní Čiháková se svých vědeckých zájmů nevzdala a dál pracovala, nyní jako soukromá asistentka bez nároku na plat. Manželovy příjmy jí tento luxus umožňovaly. Své univerzitní působiště definitivně opustila až v roce 1906 po narození dceři Marie, o tři roky později do rodiny přibyla Stanislava. V následujících letech se Baborová-Čiháková vědeckému světu vzdaluje, zůstává jen členkou Spolku Minerva a Sdružení vysokoškolsky vzdělaných žen a soustředí se na péči o děti. Nutné to bylo především v době první světové války, kdy zůstala s dcerami sama, protože její manžel musel narukovat na frontu. Z války se Stanislav Čihák vrátil, ale tragickým zásahem do rodinného života byla smrt mladší dcery, která roku 1923 podlehla španělské chřipce.

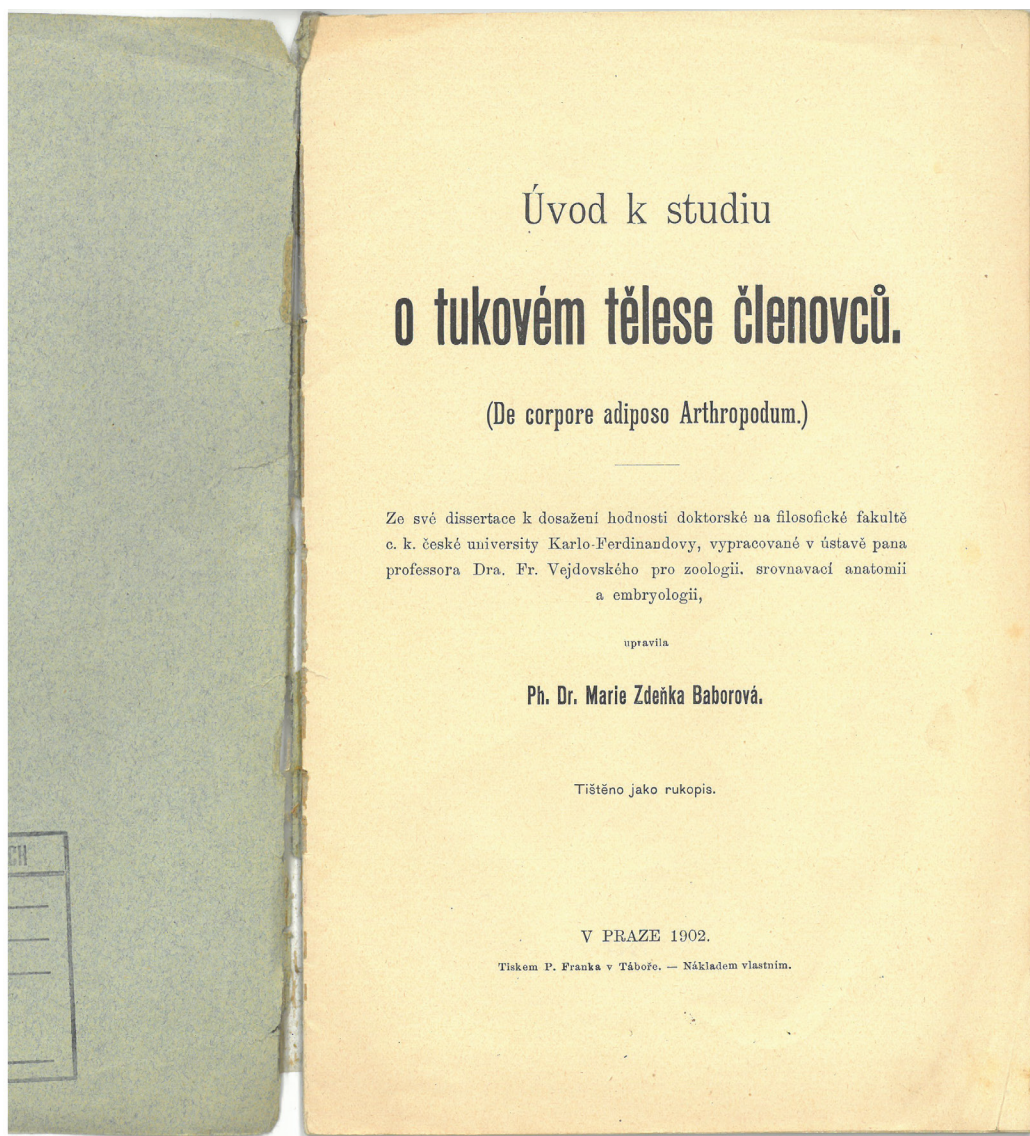
S dceřinou smrtí se Baborová-Čiháková vyrovnávala dlouho a velmi těžce. Vzdala se veškerých profesních aktivit, na několik let se stáhla do soukromí. O něm víme bohužel velmi málo, za zmínku snad stojí skutečnost, že byla vášnivou a pečlivou sběratelkou pohlednic.²⁸ Ke krátkodobému návratu do vědecké komunity ji přiměla jen reedice knihy, na níž se podílela se svým bratrem – Velkým ilustrovaný přírodopis všech tří říší, vydaný znovu v roce 1931 pod redakcí

²⁵ První promoce české doktorky filosofie na pražské univerzitě. In *Kalendář paní a dívek českých na rok 1902*, roč. 15, Praha: nákladem J. Otty, 1902, s. 74.

²⁶ Seznam vypracovaných hesel viz: https://cs.wikisource.org/wiki/Autor:Marie_Zdeňka_Baborová-Čiháková

²⁷ BABOROVÁ, Marie Zdeňka. *Úvod k studiu o tukovém tělese členovců*. Praha, 1902.

²⁸ Viz <https://www.filokartie.cz/phdr-marie-zdena-baborova-sberatelka-r-16-c-408>

Obr. 5. Titulní list vydané disertační práce.
Zdroj: archiv archiv autorky.

profesora Jiřího Jandy.²⁹ Práce na této publikaci, do které autorsky přispěla částí Hmyz a bezpáteří, je posledním vědeckým počinem Marie Zdeňky Baborové-Čihákové. Na veřejnosti se pak objevila už jen jednou, ve vysílání Radiožurnálu 16. února 1937 s přednáškou Naše první doktorky. První česká doktorka filozofie zemřela 29. září 1937 a je pohřbena v rodinné hrobce Čihákových v Jílovém u Prahy.

Životní příběh Marie Zdeňky Baborové-Čihákové je podobný osudům většiny žen z první generace českých vědkyň. Jejich akademická kariéra (bez ohledu

²⁹ JANDA, Jiří (ed.). Velký ilustrovaný přírodopis všech tří říší. II, Zoologie. Plazi, obojživelníci, ryby a vyšší bezpáteří. Praha, 1931, 487 s.

na obor) nebyvala dlouhá, řada z nich se ubírala raději cestou aplikovaného výzkumu, v případě lékařek soukromé praxe. Jejich jména se z dějin vědy postupně vytrácela. Také Baborová-Čiháková se na několik desetiletí ocitla ve stínu zájmu tzv. velké historie. Znovuobjevení ženy, která se nebála překračovat bariéry a která jako první Češka přebírala v Karolinu vysokoškolský diplom, je spojeno až s koncem 20. století, ale i tehdy jsou to zmínky spíše výjimečné – Biografický slovník českých zemí uvádí dva odkazy na dobová periodika a pouhé tři další záznamy.³⁰ O to záslušnější je dlouhodobé úsilí pracovníků Městského muzea v Čelákovících zkompletovat její pozůstalost a úspěšné hledání kontaktů na žijící příbuzné. Díky dceři a vnučce první české doktorky filozofie se tak do muzejních sbírek v roce 1966 a 2004 dostaly cenné fotografie, památky na dobu studia a část korespondence. I tento příspěvek chápeme jako jistou splátku dluhu a připomenutí 120. výročí první ženské promoce v Karolinu.

Seznam použitých pramenů a literatury:

Archivy:

Archiv Národního muzea – Archiv Náprstkova muzea, Praha, Sběrka Scrap-books.

Městské muzeum Čelákovice, pozůstalost Marie Zdeňky Baborové.

Ústav dějin a archiv Univerzity Karlovy, Praha, Matrika Filozofické fakulty Karlo-Ferdinandovy univerzity, 1901.

Publikované prameny:

Reichsgesetzblatt 1896; 1897; 1900

Dobový tisk:

Národní listy 1892

Kalendář paní a dívek českých na rok 1902, roč. 15, 1902

Zlatá Praha, 1901, roč. 18, č. 35

Paměti a korespondence:

KRÁSNOHORSKÁ, Eliška. Výbor z díla II. Studie, kritiky, paměti. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, 1956, s. 483–495.

Monografie a články:

ALBERT, Eduard. Die Frauen und das Studium der Medicin. Wien, 1895, 37 s.

BAHENSKÁ, Marie. Žena v medicíně: Anna Bayerová. In VOŠAHLÍKOVÁ, Pavla – MARTÍNEK, Jiří a kol. Cesty k samostatnosti. Portréty žen v éře modernizace. Praha, 2010, s. 70–90.

BAHENSKÁ, Marie – HECZKOVÁ, Libuše – MUSILOVÁ, Dana. Iluze spásy. České feministické myšlení 19. a 20. století. České Budějovice, 2011, 304 s.

Biografický slovník českých zemí 2. Praha, 2005, s. 163–164.

BABOROVÁ, Marie Zdeňka. Úvod k studiu o tukovém tělese členovců. Praha, 1902.

BISCHOFF, Theodor Ludwig Wilhelm von. Das Studium und die Ausübung der Medicin durch Frauen. München, 1872, 56 s.

³⁰ Biografický slovník českých zemí 2. Praha: Historický ústav Akademie věd ČR, 2005, s. 163–164. Dostupné též online: <http://biography.hiu.cas.cz>

- HONZÁKOVÁ, Albína (ed.). Československé studentky let 1890–1930. Almanach na oslavu čtyřicátého výročí založení ženského studia Eliškou Krásnohorskou. Praha, 1930, 331 s.
- JANDA, Jiří (ed.). Velký ilustrovaný přírodopis všech tří říší. II, Zoologie. Plazi, obojživelníci, ryby a vyšší bezpáteční. Praha, 1931, 487 s.
- MUDr. Josef Florian BABOR. Zborník Slovenského národného múzea – Prírodné vedy, vol. 23. Bratislava, 1977, s. 191–223.
- SEKYRKOVÁ, Milada (ed.). Minerva 1890–1936. Kronika prvního dívčího gymnázia v habsburské monarchii. Praha, 2016, 402 s.
- STERN, Marcella. Gabriele Possanner von Ehrenthal, die erste an der Universität Wien promovierte Frau. In HEINDL, Waltraud – TICHY, Marina (Hg.). „Durch Erkenntnis zu Freiheit und Glück...“ Frauen an der Universität Wien (ab 1897). Wien, 1990, s. 189–219.

Elektronické zdroje

<https://is.cuni.cz/webapps/archiv/public/book/bo/1662070835117222/63/?lang=cs?pagenr2=648>
https://sk.wikipedia.org/wiki/Jozef_Flori%C3%A1n_Babor?oldid=5915132
https://cs.wikisource.org/wiki/Autor:Marie_Zdeňka_Baborová-Čiháková
<https://www.filokartie.cz/phdr-marie-zdena-baborova-sberatelka-r-16-c-408>
<http://biography.hiu.cas.cz>

Studie vznikla v rámci projektu Ženy v české a československé vědě v první polovině 20. století, č. 19-08667S, podpořeného Grantovou agenturou ČR.

Počet slov: 4196

Počet znaků, včetně mezer: 29 357